

Péter Katalin

Azt szoktam mondani, ha kérdeznek, hogy egy gyermekkori élmény hatása alatt lettem történész. Most, amikor ezt a szöveget írni kezdtem, elgondolkoztam. Csinálhatok valamit majdnem hetven éves koromban, majdnem hét évtizeddel ezelőtti döntés miatt? Ha így van, abszurd, már-már nevetséges vagyok. De akármennyit gondolkodom, nem találok más magyarázatot. Miért nem akartam például soha író lenni? Pedig több tanárom biztatott rá. Az antifasiszta ellenálló, Niemöller feleségéről, akinek az élettörténete nagyon meghatott, írtam is novellát, és valaki rábeszélte, küldjem el egy országos pályázatra. A pályázatot megnyertem, de szerintem még az elismerő oklevelet sem tettem el. Nem érdekelt. Vagy a színészet? Valamikor, valamilyen okból, ki tudja, miért, szavaltam a debreceni Csokonai Színházban. Megtapasztaltam, milyen az, ha zsúfolt nézőtér ünnepli az embert. Kellemes. De miért kísérleteztem volna a színpadra vezető úttal, ha egyszer történész akartam lenni? Meggyőződésem, hogy sok elterelő élmény hatásáról – némelyiknek már az emléke is alig dereng, – az eredeti döntés vonta el a figyelmemet. Semmilyen más lehetőség nem vonzott. És nem bántam meg. Ma éppen olyan jól érzem magam munka közben, mint akkor, amikor elkezdtem. Úgy látszik, szerencsém volt azzal a bizonyos gyermekkori élménnyel. Segített megtalálni a szellemi igényeimet leginkább kielégítő foglalkozást.

A történet, ami évtizedek alatt talán kicsit kiszíneződött, de alapvetően igaz, azal kezdődött, hogy elolvastam Makkai Sándor egyik történeti regényét. Már nem tudom, melyiket. Érdekes volt. Azonban alighanem belekeveredett volna a többi olvasmányélményembe, ha történetesen nem sokkal később az iskolában nem tanultunk volna az Árpád-házról. Meglepődtem, mert Cseh bácsi, a tanítónk nem beszélt arról, hogy az Árpádok egyik kezén, két ujjuk között sas karom volt. Én viszont tudtam. Makkai könyvében olvastam róla. Jelentkeztem, elmondtam, és valami vitaféle lett a vége. Cseh bácsi szerint ugyanis nem volt sas karom. Nem értettem. Tanítóm mindentudását nem vontam kétségbe, de a könyvben miért nem ugyanaz állt, mint amit iskolában tanultunk? Nyugtalanított az ügy.

Otthon magamtól, vagy mert a szüleim megkérdezték, mi bánt, elmondtam. Apám akkor egy diakonissza kórházban volt lelkész, és rögtön azt mondta, nincs semmi baj. Megbeszélhetem a dolgot a legilletékesebbel: az a bácsi, aki a sas karmos könyvet írta, éppen a kórházban van. A találkozás hamarosan meg is történt. Még ma sem értem egészen. Mi készíthette Makkai Sándort arra, hogy egy elemista gyerekkel beszélgesse? Talán unta a kórházat, talán a családi barátság kedvéért tette. Az egyszeri beszélgetésből mindenesetre sorozat lett. Sokszor átmentem Sándor bácsihoz, és ő minden esetben hosszan magyarázott a történelemről, a történetírásról. Kórházi ágyon fekvé is éppen olyan nagy hatású személyiség lehetett, mint amilyenek az egyházi életben vagy a közéletben ismerték, mert nagyon felkavart.

A magyarázatokból azt szűrtem le, hogy a történelemről írt könyvek különlegesek. Az egyszerű könyvekben mindig ugyanaz van. Egyik húgommal ki is próbál-

tuk: összeolvastuk kedvenc olvasmányunkat, ami különböző példányokban volt meg otthon. A kétféle könyv szóról szóra megegyezett. Nekem ez volt életem egyik legnagyobb meglepetése; hűgomat hidegen hagyta. Az összeolvasás vállalkozására is alig tudtam rábeszélni. Nyilván nem véletlenül lett belőle orvos, aki szenvedélyes szépirodalom olvasó, belőlem meg történész, és nem kitüntetett szórakozásom a szépirodalom olvasás. Nagyon érdekelnek viszont a könyvtudományok.

Ma, sok posztmodern elmélet ismeretében azt mondanám, Makkai Sándor magyarázataiból azt értettem meg, hogy a történelem nem tőlünk függetlenül létezik, hanem a történész írja. Akkor az fogott meg, hogy a történelmet kutatni kell. Nem értettem pontosan, mi a kutatás, csak az derengett, hogy ha az ember kutat, olyasmit talál, ami könyvekben még nincs leírva, és maga írhat történetet. Érdekes, úgy emlékszem, sem Makkai Sándor, sem a szüleim, akiket a beszélgetésekről folyamatosan tájékoztattam, nem világosítottak fel a fiktív történet és a tudományos történet közötti különbségről. Idővel persze rájöttem magamtól is.

Kezdetben csak a „kutatás” izgatta fel a fantáziámat. Elragadtatott az a gondolat, hogy kutatással ismeretlen dolgokat tudnak meg emberek. Ki csinálhatja? Sándor bácsi legnagyobb megdöbbenésemre azt mondta, csinálhatom én is, ha akarom. Egy feltétele van: sokat kell hozzá tanulni. Makkai valószínűleg nem egyszerűen iskolai tanulásra akart buzdítani, mert nyilván tudta, hogy jó tanuló vagyok. Szerintem arra bízott, legyek történész.

Akárhogy is volt, attól kezdve jövőm foglalkozásom a „kutató történész” lett. Ha a felnőttek megkérdezték, na, mi leszel, ha nagy leszel, habozás nélkül válaszoltam. Ezen nagy szerencsémre csak a szüleim nem nevettek. Hagyták, hogy magam derítsem fel a terepet. Olvashattam nehéz könyveket, pedig tudták, egy szót sem értek belőlük. A történészesség lényegét azért fokozatosan felfogtam. Rájöttem: a kutatás és a történészkedés ugyanaz. Vagyis idővel csak „történész” volt az ominózus kérdésre adott válaszom.

És mint leendő történésznek voltak sikerélményeim. Egyszer például énekórán népdalt tanultunk. Két sora valahogy így szólt: „Kis angyalom, hogy vegyelek feleségül én?/ Hisz apádnak házeleje patyolat fehér!” A tanárnő – ez már gimnáziumban volt, – megkérdezte, miért nem lehet elvenni feleségül valakit ilyen okból. Én könnyedén vágtam rá: azért, mert a fiú szegény, a lány meg gazdag. „Na, neked tényleg történésznek kell lenned!” – volt a reakció. Ezt tekintem legnagyobb sikeremnek, mert egyrészt botfülemmel nem voltam az énektanárok kedvence, úgyhogy máskor észre sem vettek. Másrészt az az érzésem, munkám legerősebb oldala máig a szövegértés.

Az egyetem elején volt egy kis gikszer. A történelmet a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, ahová jelentkeztem, csak a földrajzzal együtt lehetett felvenni. A földrajztól pedig mindig is idegenkedtem. De mit volt mit tenni? Készültem a földrajz felvételire. Rosszul sikerült. Nem írok le részleteket, mert már a bizottság minden tagja meghalt. Nem akarom megbántani az emléküket. Felvettek. Mentségük, hogy történelem, latin, más nyelvek és minden szükséges kiegészítő tudomány terén viszont nem kellett elnézőnek lenniük. Földrajzi tanulmányaimról csak annyit, hogy életem egyetlen hármas osztályzatát meteorológia-vizsgán kaptam.

A történelem ezzel szemben maga volt a mámor. Hihetetlenül boldogan kezdtem órákra járni. A legizgalmasabbak Szabó István előadásai voltak. Imponált a nagy professzor esze, egyenes tartása, szarkasztikus humora, mégsem lettem Szabó István-tanítvány. Egy hirdetmény más útra térített. Azt közölték benne, hogy minden évfolyamon lehet meghatározott témából dolgozatot írni. Az elsőéveseknek szóló cím a következő volt: Pannonia Superior őslakossága valamikor – az időkeretre már nem emlékszem. Fogalmam sem volt róla, mi Pannonia Superior, mi az őslakosság. De a dolgozatírást nem lehetett kihagyni. Minden habozás nélkül nekiugrottam. Akkor is belefogtam volna, ha arról kellett volna írni, miért hordott Bocskai István csíkos pizsamát. Végre kutathattam.

Balla Lajos, az egyetemi könyvtár frissen végzett, legfiatalabb munkatársa lett a mesterem. Mindenki tudta róla, hogy mindent tud Pannóniáról. Az ő utasításai szerint írtam ki a neveket a CIL-ből,¹ vagyis római kori feliratokról. Minden név egy cédula, minden könyvcím egy cédula. Pontos méretet kellett tartani. Volt ott hon egy óriási bőr aktatáska. Anyámtól azt kértem el. Degeszre tömtem, és folyton hurcoltam magammal. Eleinte a könyvtár alatt akkor még átjáróházként működő csarnokban rámoltam szét időnként a papírjaimat, aztán megkönyörült rajtam az illetékes professzor, Kádár Zoltán. Beengedett az ókori szeminárium helyiségbe. Lett saját fiókom. Majd legnagyobb gyönyörűségemre a demonstrátor megbízatást kaptam. Este addig maradhattam az egyetemen, míg ki nem oltották a világítást. Ráadásul járt érte havonta 50 forint. Úgy vettem fel a pénzt, mintha mannát nyújtott volna ki az egyetemi pénztáros a kisablakon.

Ott ragadtam az ókorban. Szakdolgozatot a verespataki viasztáblákról írtam. Rabszolgák adás-vételéről szóló szerződések maradtak fenn rajtuk. Emlékszem, volt a rabszolgák között egy kislány, akit kosárral együtt adtak el. Mostanában többször kerestem a dolgozatot. Úgy látszik, sorsom sok fordulója során egyszer kidobtam. Kár. A Verespatak körüli vitákban a műemléki értékek mellett érvelve jól használhatná valaki.

Egyetem után kétféle munkahelyre gondoltam. Vonzott a könyvtárosi pálya, hiszen mesterem is könyvtáros volt. Emellett vonzott a Történettudományi Intézet, amit Niederhauser tanár úr révén ismertem. Ő tanított Debrecenben, és egyszer valami dolgozathoz megengedte, hogy az intézeti könyvtárat használjam. Nagy szerencsémre – a pályámon mindig szerencsés voltam – az intézet, illetve az 1000 forintos akadémiai ösztöndíj jött be. Boldog megrendültségben kerestem fel először az egyik akkori igazgatóhelyettest. Rövid beszélgetés után közölte, hogy most bemegyünk az osztályvezetőhöz, akinek az irányítása alatt dolgozni fogok. Mentünk. Beléptünk az osztályvezető szobájába.

Makkai Sándor állt fel jöttünkre az íróasztaltól. Azt hittem, szellemet látok. Sándor bácsi fia volt, Makkai László. A megszólalásig hasonlított az apjához. Nem hinném el, ha nekem mesélnék, de tényleg így történt. Első főnököm lett annak az embernek a fia, aki elindított a pályámon. Sajnos, a fensőbbsséggel szemben tartóz-

1 *Corpus Inscriptionum Latinarum*

kode őszönöm már akkor működött, úgyhogy Makkai László csak sokkal később tudta meg, mit jelentett nekem Makkai Sándor. Ennek ellenére nagy szabadságot engedett. Igaz, a Történettudományi Intézet híres volt nyitott légköréről. Kutatási témát például úgy kaptam, hogy megkérdezték, mit akarok csinálni.

Akkor éppen Szűcs Jenő egyik nagy hatású könyvét olvastam. A középkorról szólt, és kíváncsivá tett a folytatásra. A középkort követő múlt kutatását választottam. Az intézeti feladatokat aztán ennek megfelelően osztották rám. Az pedig már természetes volt, hogy a saját kezdeményezésemből indult munkák is ugyannerre az időre essenek. Végeredményben az 1510-es évektől az 1680-as évekig ismerem nagyjából a történelmet. Véletlenül kerültem kapcsolatba éppen ezzel az időszakkal, és nem tekintem fontosabbnak a többinél. Egyszerűen ebben érzem ma már ott-hon magam, ebben tudok tájékozódni. Ebben élvezem a kutatást.

Egyszer egy frissen elkészült tanulmányomat letettem Benda Kálmán asztalára. Ő nem volt a helyén, én pedig még nem mertem ki-bejárni nagy tudósok szobáiban. Benda akkor harmadmagával dolgozott egy kis helyiségben. Nagyon kíváncsi voltam viszont a véleményére. Gondoltam, csak elolvassa a szöveget, és valamikor majd megtudom az eredményt. Reménykedtem. Nem kellett sokáig várnom. Benda Kálmán rövid idő múlva utánam jött. Nagyon tetszett neki a tanulmány. Megbeszéltük. Változtatási tanácsokat kaptam. Benda úgy kezelt, mint magánál tapasztalatlanabb, de egyenrangú társat. Azóta mondhatom nyugodt szívvel, hogy történész vagyok.

Még legalább ugyanennyi terjedelmet tudnék kitölteni, ha felsorolnám és részletezném, Benda Kálmánon kívül ki mindenkitől mi minden közvetlen vagy közvetett segítséget kaptam. A *Korall* kérdése azonban nem erre irányult. Azt kérdezték, hogyan lettem történész. A választ pontosan úgy írtam le, ahogyan emlékezetem a tényeket megőrizte.